

School for Teachers
Училище за учители

МОТИВАЦИЯ НА УЧИТЕЛИТЕ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА КВАЛИФИКАЦИЯ

Ирена Анастасова

125. Средно училище „Боян Пенев“ – София

Резюме. Текстът разглежда развитието на образованието като основна задача и приоритет не само на държавната политика, но и възприемането ѝ като такава от цялото общество, от всеки училищен колектив и в крайна сметка – от всеки учител. Показани са някои сериозни предизвикателства пред професионалната дейност на учителя, които очертават насоките, в които трябва да се променя системата за квалификация, за да съответства на променящите се условия в обществото, респективно в системата на образованието.

Keywords: development of education; school team; professional activity; qualification system

Обществото винаги, и като че ли особено днес, предявява към учителите високи изисквания. За да отговори на обществените очаквания и за да постигне необходимото качество в работата си, учителят трябва да притежава не само необходимата квалификация, но и съответната мотивация непрекъснато да я повишава. По този проблем у нас се говори немалко и не отскоро. Правени са и различни изследвания за състоянието на професионалната квалификация на учителите. „Хвърляни“ са в публичното пространство тежки думи както за високото ниво на професионалната компетентност на учителите, така и обратното – колко назад от изискванията на съвременното образование е българският учител. Истината е, че това са по-скоро емоционални оценки. Но в годините назад тези оценки, особено негативните, направени от хора, търсещи винаги сензацията и вината у другите (в случая – у учителите) и тиражирани в обществото, доведоха до безпрецедентен срив на учителската професия като социален статус и престиж.

В последните години особено много се говори за т.нар. **Лисабонска стратегия за развитие на Европа до 2010 година**, приета на 23 – 24 март 2000 година в Лисабон. Тя постави пред ЕС амбициозна стратегическа цел: да създаде икономика и общество, основаващи се на знанието. Основните лостове за постигане на тази цел са: създаване на необходимите структури за разпрос-

трансяване на знания; насищане на икономиката с наука и технологии; инвестиране в човешките ресурси; модернизиране на системите на националната сигурност и на образованието. В този смисъл, европейските образователни системи, в това число и българската, трябва да се приобщят към обществото на знанието. Това ще рече училището да стане достъпна територия за придобиване на широки многопосочни знания, приложими навсякъде. Дефинират се новите базови компетенции, които образованието трябва да дава – информационни технологии, чужди езици, технологична култура, предприемачески дух и социално поведение. Следователно **развитието на образованието би трябвало да е основна задача** и приоритет не само на държавната политика, но като такава да бъде възприета от цялото общество, от всеки училищен колектив и в крайна сметка – от всеки учител.

В последните години обаче властовите институции у нас действаха в разрез с такова разбиране. Развилите се негативни тенденции в почти всички обществени сфери не отминаха и образованието. Поради демографския срив се увеличи несигурността на работното място. Снижи се катастрофално социалният статус на учителите. Многократно обещаваните и започващи реформи в образованието обезвериха и учителството, и обществото. Институционалните недомислици и неразбории в образованието доведоха до недостигнати преди ниски нива на мотивираност на учителите за труд, и в частност – за повишаване на професионалната им компетентност.

Необходимостта от повишаване на професионалната квалификация не е от днес. Но днес това е особено актуален проблем, защото, от една страна, промените в обучението и възпитанието на подрастващите са особено динамични и от друга – към търсенето на път за решаването му, поне досега, се върви „слепешката“, хаотично и някак „на парче“. Тази ситуация оказва категорично негативно отражение върху професионално-творческата дейност на учителите и доста често води до песимизъм, до неудовлетвореност от работата, до отлив от професията, до чувството за несправяне с работата въпреки полаганите усилия.

Понятието „квалификация“ най-общо означава наличие на необходими знания, умения и навици за извършване на определена дейност и изразява степента на знанията и уменията в рамките на дадена професия или специалност.

Когато става дума за педагогическа квалификация, разглежданото понятие отразява наличието у учителя на определен обем общотеоретични, дидактически и методически знания, професионално-практически умения и професионално-личностни качества. Квалификацията е непрекъснат процес, който се ръководи от специфични инструкции и е насочен към обновяването, попълването и актуализирането на цялостната система от знания и опит, чрез които се реализира педагогическата дейност. Този процес по определение трябва да е целенасочен, планомерен и да включва не само подготовката, но и препода-

готовката за професионална дейност на учителя, нейното допълване, разширяване, задълбочаване, опресняване, осъвременяване.

Под квалификация се разбира не само натрупване на знания и умения, но и поддържане на мотивацията на учителите за труд¹⁾. Още повече че някои изследвания показват, че по-квалифицираните педагози (тези с I и II професионалноквалификационна степен – ПКС) са с по-висока степен на идентификация с професията и с по-висока степен на мотивираност²⁾.

В настоящия момент се наблюдават сериозни предизвикателства пред професионалната дейност на учителя. Те очертават и насоките, в които трябва да се променя системата за квалификация, за да съответства на променящите се условия в обществото, респективно в системата на образованието. Най-общо това са:

- главоломното нарастване на информационните потоци, което рефлектира в учебното съдържание, учебните програми, учебниците, оценяването;
- огромно количество алтернативни източници на информация и прокламирането на различни видове ценности, които си противоречат;
- широка сфера на способности, интереси и опит на учениците;
- въвеждане на нови методи на обучение, особено тези, свързани с новите информационни и комуникационни технологии.

На фона на описаните реалности основните мотиви, насочващи учителя към повишаване на квалификацията, са:

- стремеж към професионална стабилност, за да се избегнат евентуални съкращения или да се ползва предимство при назначаване на работа;
- придобиване на възможност за професионална реализация в по-широка сфера (чрез допълнителна учителска специалност);
- по-високо възнаграждение в резултат на ПКС;
- ориентиране в спецификата на определена длъжност в образованието, за да може да се изпълнява добре, и др.

Посочените дотук са част от причините, които мотивират опита да се проучи и анализира състоянието на мотивацията на учителите за повишаване на квалификацията им.

Понятието мотивация идва от гръцки език и означава „раздвижване“. В литературата съществуват много и различни определения за мотивацията. Общото между тях е, че мотивацията подбужда и направлява човешкото поведение, като му придава целенасочен характер.

От теоретична гледна точка, проблемът за мотивацията е разработен в две основни групи теории – съдържателни и процесуални. Това са преди всичко теориите на:

- Абрахам Маслоу – теория за йерархията на човешките потребности;
- Клейтън Алдерфър и неговият модел на потребностите, известен като теория ERG (съкращението идва от английското наименование на трите групи потребности, определени от Алдерфър);

- Д. Маклелънд, който прави извода, че основен фактор за икономическо развитие е мотивацията за успех;
- Фредерик Херцберг и неговата двуфакторна теория за удовлетвореност от работата;
- Виктор Врум, който формулира „Теория на очакванията“;
- Ж. Адамс с теорията на справедливостта;
- Лаймън Портър и Едуард Лоуър – комплексна теория за мотивацията.

Основните изводи от тези теории са, че мотивацията има сложен, комплексен характер. Високата мотивация е резултат от оптимално съчетание на благоприятстващи я фактори, като: подходящо стимулиране; благоприятна организационна среда; възможности за професионално и служебно израстване; отчитане на тясната зависимост „постигнат резултат – възнаграждение“; отчитане индивидуалните потребности, цели и очаквания на отделните членове на колектива; удовлетворяването в определена степен на по-нисшите потребности на личността (трудова възнаграждение и сигурност на работното място) и др.

Несъмнено върху мотивацията за повишаване на квалификацията на учителските кадри оказват влияние и особеностите на учителската професия. Както са посочени и обобщени в книгата на Л. Бонева (Boneva, 2004):

- професията е пряко ангажирана със създаването на човека и неговата личност;
- тя е с подчертано социален характер;
- кадрите са с високо образователно и квалификационно равнище;
- специфична характеристика на учителската професия са нейният обект – ученикът, и нейният предмет – учебно-възпитателният процес. Точно любовта към децата и работата с тях е основен мотив за избор на учителската професия;
- основните средства, с които се осъществява учителският труд (учебното съдържание, личността на учителя, педагогическото взаимодействие и дейността на учениците);
- условията на труд (силен шум, запрашени помещения, голям брой ученици в паралелките в градовете, при някои учители – пренастройването към различен учебен материал, силен информационен натиск, претовареност със социално общуване);
- интегративният характер на учителската професия, което изисква непрекъсната квалификация и усъвършенстване.
- върху нивото на мотивираност на колегията за повишаване на квалификацията сериозно влияние оказват и редица фактори от външната среда, като социалния статус, трудовото възнаграждение, сигурността на работното място и др.

Така посочените характеристики на учителския труд в голяма степен определят възможните подходи при мотивиране на колегията за повишаване на професионалната квалификация и компетентност.

Какви са резултатите от изследването относно мотивацията на педагогическите кадри за повишаване на тяхното професионално-квалификационно развитие?

На въпроса „**В какви форми за повишаване на квалификацията сте участвали през последните 10 години?**“ анкетиранияте отговарят по следния начин:

- в курсове за придобиване на ПКС – 47,8%;
- в други курсове (посочете какви) – 43,2%.

Ето някои от посочените курсове за повишаване на квалификацията, в които са участвали анкетиранияте: „Разработка и управление на проекти“, „Ново учебно съдържание“, „Компютърна грамотност“, „Безопасност на движението“, в различни други курсове по актуални проблеми на съответните учебни дисциплини. Въпросът е зададен „за последните 10 години“, но прави впечатление, че повечето от курсовете са организирани и съответно посетени в последните две-три. Явно, новите изисквания (напр. за съответна задължителна правоспособност, за да се преподава „Безопасност на движението“) мотивират колегията. Доказателство за това е и тематиката на най-предпочитаните курсове.

Основният мотив за участие в изброените квалификационни форми е „усвояване на актуални знания и умения“ – 57,8% от анкетиранияте. Останалите мотиви: „увеличаване на трудовото възнаграждение“ – 17,3%; „предимствата, които ми дава по-високата квалификация при съкращения или назначаване на работа“ – 14,1%, и „повишаване на професионалния ми престиж сред колегията“ – 9,7%.

От данните ясно проличава основният мотив за повишаване на квалификацията – усвояването на актуални знания и умения. Потвърждава се изводът от други по-мощни изследвания с подобна тематика, че при учителската професия водещият мотив за труд не е материалното възнаграждение. Все пак равен брой от анкетиранияте поставят на II и III място възможността за увеличаване на трудовото възнаграждение и предимствата, които по-високата квалификация дава при намирането на работа или при съкращения. Това е резултат и от намаляване броя на учениците в последните 5 – 6 години и съкращенията, които последваха. Поставянето на последно място „повишаването на професионалния престиж“ говори, че отмина времето, в което можеше да се разчита само на моралните стимули. Основен мотив остава осъзнатата необходимост от нови, актуални знания и умения, което несъмнено се обвързва със запазване или намиране на работа. Учителите осъзнават необходимостта от актуализиране на собствените си знания и умения.

На въпроса „**Какво би Ви мотивирало в най-голяма степен да повишавате квалификацията си в бъдеще?**“ отговорите са, както следва:

- усвояването на теоретични новости в дисциплината, която преподавам – 29,7%;

- практическата насоченост на различните квалификационни форми – 26,2%;
- създадената атмосфера в училище, която подтиква всекиго към това – 14,4%;
- възможността, участието ми в такива форми да доведе до увеличаване на трудовото ми възнаграждение – 25,2%;
- категоричното изискване от страна на ръководството – 3,0%;
- обезпечаването на помощна литература – 0,5%;
- нищо не би ме мотивирало – 1%.

И тук се потвърждава изводът от отговорите на предишния въпрос, че възможността за увеличаване на трудовото възнаграждение е важен, но не и основен мотив за повишаване на квалификацията. Същевременно фактът, че анкетираните поставят на първо по значимост място необходимостта от актуални практически и теоретични знания и умения и практическата насоченост на обучението, говори за осъзната потребност от нови такива.

Фактът, че категоричното изискване от страна на ръководството не е силно мотивираща причина за участие в квалификационни форми, означава, че повишаване на мотивацията на учителите за участие в различни квалификационни форми не може да става силово, с „директиви“.

На въпроса **„Според Вас ръководството на училището отделя ли специално внимание на проблема за повишаване квалификацията на педагогическите кадри?“** голямата част от анкетираните отговарят положително – 61,9%. Същевременно 32,7% отговарят „не мога да преценя“. Това означава, че сериозна част от учителите или не осъзнават ролята на ръководството на училището в процеса на повишаване на квалификацията, или са недостатъчно информирани за усилията на ръководния екип, ако има такива. Отрицателен отговор на този въпрос са дали 5,4%. Обясненията (където са посочени) са, че това е правомощие на други органи и че директорите невинаги осъзнават ролята на квалификацията на кадрите.

Отговорите на въпроса **„Ако Вие бяхте директор на училището, с какво най-вече бихте мотивирали учителите да повишават квалификацията си?“** могат да се групират:

- създаване на необходимата спокойна работна обстановка в училище и формиране на психологически климат, който да води до убеждението, че е необходимо всеки да се развива;
- с личния пример на самия директор;
- с организиране на различни квалификационни форми в самото училище и тяхната практическа насоченост;
- с по-добра материално-техническа база, позволяваща използването на новите технологии, което ще подобри условията на труд и ще посочи необходимостта от усвояването на нови знания и умения;

- с изработването на адекватна система за обективна оценка на труда на учителя, която да води до по-високо възнаграждение при повишаване на квалификацията;

- включване на учителите при вземане на решения за развитие на училището;

- участие в различни проекти.

Има, разбира се, и отговори от рода на: „Бих издал заповед“ или „Не мога да отговоря, защото не бих заел такъв отговорен, ръководен, непрестижен пост!“.

Основни изводи от анализа на резултатите

1. Голямата част от учителите посещават различни форми за повишаване на професионалната квалификация. При това положение, ако приемем за верни широко разпространените твърдения, че квалификацията на учителите не отговаря в необходимата степен на съвременните изисквания към образователния процес, се налага изводът, че провежданите към момента квалификационни форми са недостатъчно ефективни. Отчита се необходимост от повече практически ориентирани обучения.

2. Резултатите показват убедително, че водещите мотиви за повишаване на квалификацията при учителите в изследваните общности са свързани със същностната страна на педагогическата им дейност – потребността от задоволяване на професионалните им умения. Едва след това са мотиви, като „запазване на работното място“ и „увеличаване на трудовото възнаграждение“.

3. От данните и обобщените мнения на учителите можем да направим извода, че се подценява значението на квалификационна дейност, която може да се организира в рамките на самите училища. Явно, се подценяват възможностите на споделянето на опита на учителите, които вече са преминали различни квалификационни форми. Не се отчита, че успехът от квалификационната дейност и поддържането на висока мотивация са свързани с даването на възможност на учителя да споделя наученото със своите колеги, както и да ги запознава със своя опит и практически достижения.

4. Подценява се значението на проучване на потребностите от повишаване на квалификацията на отделните учители. В този смисъл, не се търси обратна информация за ефективността на провежданите квалификационни форми от ръководството на училищата. Не се диференцира подходът към учителите, които проявяват желание да повишават квалификацията си, и тези, които считат, че това не е необходимо.

5. Не се отчита значимостта на общественото признание, създаване на творческа атмосфера за работа и използването на морални поощрения като сериозни мотивиращи фактори за учителите, които повишават квалификацията си.

6. Налагат се и някои изводи за съществуващи проблеми, чието разрешаване е извън компетенциите на училищните организации, като: липса на достатъчно

финансови средства за квалификация; липса на контрол върху целесъобразното използване на съществуващите средства; слаба диференциация във възнагражденията за по-високо професионалноквалификационно равнище; някои недостатъчно мотивиращи постановки в нормативните документи, които уреждат условията за професионална квалификация на педагогическите кадри.

Проблемът за мотивацията на учителите за повишаване на професионалната им квалификация е сложен и много от факторите, които влияят при мотивирането са на макроравнище, т.е. извън възможностите да бъдат решени от училищните ръководства. Същевременно това не е проблем само на учителите или само на директорите, или само на МОН. Това е проблем на цялото общество и е със социално-икономически измерения не само днес, а преди всичко в бъдеще. Ясно е, че за да са успешни действията в тази насока, трябва подходът да е комплексен и да се отчитат всички фактори, които оказват влияние. В това отношение на национално равнище е необходимо да се преосмисли ролята на образованието в настъпващото информационно общество и от тук да се предприемат адекватни мерки за издигане статуса и престижа на българския учител.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Михайлов, М. сп. „Образование и квалификация“, 1/1993 г.
2. Бонева Л. (2004). Мотивацията за труд при учителската професия. София. стр.141

MOTIVATION OF TEACHERS FOR INCREASING THEIR PROFESSIONAL QUALIFICATION

Abstract. The text discusses the development of education as a main task and priority not only as a government policy but also its perception by the entire society, each school team, and ultimately - by every teacher. Below are some serious challenges to the professional activity of the teacher that outline the guidelines for changing the qualification system to match changing conditions in society and in particular - in the education system.

✉ **Ms. Irena Anastasova**

125. Secondary School “Boyan Penev”
1, Nikola Genadiev St.
Sofia, Bulgaria
E-mail: info@sou125.com